

Milan Prelog
Miljenka Fischer
Marija Planić-Lončarić

Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
 Odjel za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad

Umjetnička topografija Hrvatske — model: Koprivnica

Sažetak

U okviru posebnog projekta izrađen je »model« za sustavnu obradu umjetničke topografije Hrvatske.

U prvom dijelu, koji govori o metodskom pristupu, autor upozorava na nacionalno značenje umjetničke topografije i hitnost sustavnog rada na tom zadatku. Potom obrazlaže današnje tumačenje pojma »umjetnički spomenik«, prema kojemu umjetnička topografija nije samo inventar spomenika u nekom mjestu nego je i samo mjesto svojevrsan umjetnički spomenik. U skupu relevantnih pitanja o kojima dalje raspravlja posebnu važnost imaju ona koja se odnose na: graditeljsko nasljeđe kao svjedočanstvo razvitka gradskog života i udjela u tokovima umjetničkih kretanja; izbor najizrazitijih predstavnika graditeljstva prema vrsti i namjeni; valorizaciju spomenika te pitanje pokretnog inventara.

U drugom dijelu predočen je »upitnik« za umjetničku topografiju sastavljen od 9 osnovnih upita s potpitanjima: 1. Ime mjesta; 2. Karakter mjesta; 3. Geografske odrednice; 4. Pisana svjedočanstva o povijesnom životu; 5. Vidljiva svjedočanstva o životu »mjesta« u vremenu; 6. Analiza sačuvane izgradnje i inventar spomeničkih objekata s dokumentacijom; 7. Javni spomenici svih razdoblja; 8. Svjedočanstva pokretnog inventara izvan javnih muzejskih zbirki; 9. Zaštita.

U skladu s prethodno utvrđenim upitnikom u trećem dijelu izrađen je »model« enciklopedijski sažetog prikaza umjetničke topografije Koprivnice.

Koprivnica, zračni snimak iz 1962. godine

I. Umjetnička topografija Hrvatske

Smatrajući da rad na sustavnoj umjetničkoj topografiji Hrvatske predstavlja jedan od velikih znanstvenih zadataka koji su od »nacionalnog značenja«, Institut za povijest umjetnosti (odnosno Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesna istraživanja Sveučilišta u Zagrebu) više je puta pokretao pitanje organizacije rada na izvršenju toga, u samoj biti novog, znanstvenog zadatka. Jer premda danas naša znanost raspolože golemom građom okupljenom u mnoštvu studija, raznih monografskih prikaza te prvih većih sinteza, pitanje rasporeda umjetničkih spomenika u prostoru još je uvijek otvoreno, a postupno se mijenja i sadržaj samog pojma »umjetnički spomenik«, koji traži stalno uključivanje nove građe pod, danas očevidno preusko shvaćeno, određenje opsega umjetnosti same. Kao i druge povijesne znanosti tako i povijest umjetnosti sređuje svoju građu prema njezinu slijedu u vremenu, tako da se u raznim prikazima pojedinih razdoblja ili »stilova« umjetnička djela javljaju odvojeno od sredina gdje su nastala, odnosno gdje se nalaze. Ne poričući uopće značaj ovog tradicionalnog pristupa umjetničkim djelima, potrebno je uspostaviti i određene odnose između »vremena« i »prostora«. Uzimajući kao osnovnu jedinicu organizacije povijesno-umjetničke građe *mjesto* gdje ona živi, topografija otkriva i nove mogućnosti razumijevanja njezina nastanka. Razvoj umjetničke topografije Hrvatske kao posebne znanstvene discipline obogatit će ne samo znanstvene »inventare« nego i pokazati koliko je prostor naše zemlje zapravo ispunjen umjetničkim djelima svih vrsta i svih razdoblja.

Nastojeći da sa svoje strane pridonose razvoju rada na umjetničkoj topografiji Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti prijavio je kao poseban znanstveni projekt Republičkoj zajednici za znanstveni rad Hrvatske izradu »modela« prema kojem bi se mogli izraditi jedinstveni pristupi. Kao mjesto za provjeru takvog modela izabrana je Koprivnica, kako zbog svog položaja u prostoru Hrvatske, tako i zbog toga što je prema prethodnoj ocjeni mogla biti obrađena s ekipom stručnjaka iz Instituta i vanjskih suradnika.

Smatrajući da umjetnička topografija nije puki inventar umjetničkih spomenika u nekom mjestu, nego da je i samo mjesto, kad je riječ o naseljima, svojevrsan umjetnički spomenik, u skupu pitanja na koja su trebala odgovoriti istraživanja, posebna je pažnja posvećena graditeljskom nasljeđu. No analiza graditeljskog nasljeđa jednog malog starog grada kao što je to Koprivnica susreće se s mnogim teškoćama. Prije svega s jasnom spoznajom da danas zatičemo žive tek ostatke svih onih djelatnosti koje su se odvijale sedam stoljeća, pa tako i graditeljstva. No osim tih postoje i one druge još neprevladane teškoće u pristupu ovoj graditeljskoj baštini. Premda je izbor pojedinih građevina koji je obuhvatila obrada bio prvenstveno određen kriterijima svjedočenja o razvoju gradskog života, on je morao voditi računa o kriterijima vrednovanja ove građe. Pojave građevina s određenim stilskim obilježjima u izgradnji nekog naselja svjedočanstvo su ne samo njegova udjela u tokovima umjetničkih kretanja nego i u dinamici povijesnog vremena. No kao kod svakog procesa vrednovanja, postavljala su se i ovdje pitanja odnosa izabranih primjera prema širokom skupu istovremenih pa i istovrsnih građevina u drugim sredinama, a time i njihova položaja na ljestvici kvalitete. U odgovoru na ovo pitanje mora biti uspostavljen kritički odnos prema stavovima za koje je »manje« i »maleno« nužno na nižem stupnju kvalitete. Prema takvim

stavovima graditeljska pa i druga umjetnička djelatnost nije drugo nego blijedi odraz uzora nastalih u većim sredi-nama. Pa i kada bi se uvjetno prihvatili takvi stavovi, pos-ve je sigurno da ove malene građevine imaju svoju umje-tničku »estetsku« vrijednost koja se može doživjeti (a i do-življava se) neovisno o položaju na ljestvicama kvalitete koje se određuju nekim općim stilskim kriterijima.

Izdvajajući u enciklopedijski sažetom prikazu pojedinog mjesta određeni broj najistaknutijih predstavnika pojedinih razdoblja ili strujanja u razvoju graditeljstva, nikako se ne niječu vrijednosti širokih skupova građevina koje tvore *urbani ambijent*. U postojećoj praksi vrednovanja izgradnje neke sredine postoje danas već dva pojma, na temelju kojih se uspostavlja pozitivan odnos prema graditeljskoj baštini, a to su pojmovi »spomeničke« i »ambijentalne« vrijednosti. Ne ulazeći ovdje u neke hijerarhijske odnose između ta dva pojma, sigurno je da oni omogućuju danas uspješniju zaštitu graditeljske baštine.

Tokom rada pokazala se potreba da se osnovna »pitanja« prošire nekim novim potpitanjima, odnosno nadopunama. I ovdje je trebalo izbjeći »zamke« koje praksa postavlja teoriji i odvojiti bitno od sporednog. Jer premda se radilo u Koprivnici, moralo se stalno voditi računa da se provj-erava model koji može biti primijenjen i kod drugih naselja. Dobro nam je poznato da u skupu naših starih gradova, napose onih duž jadranske obale, nalazimo neobično guste skupove umjetničkih spomenika svih razdoblja i vrijedno-sti koje znatno nadilaze lokalne granice. Naravno je da će odgovori na osnovna pitanja tog modela u takvim središti-ma biti opsežniji a i dalekosežniji za povijest kulture i um-jetnosti naše zemlje no što smo ih dobili u Koprivnici. Upravo se ovdje susrećemo s jednim od najosjetljivijih pi-tanja u sustavu vrednovanja uopće. Koncentracija velikog broja umjetničkih vrijednosti, napose onih graditeljske ba-štine, na jednom mjestu, ne može i ne smije poniziti, obez-vrijediti manje skupove umjetničkih spomenika drukčijeg značaja i domašaja. Moramo se naučiti da svoju kulturu gledamo kao velik skup raznovrsnih ostvarenja, a svako od

njih ima u njoj svoje mjesto. Upravo u izgradnji kriterija koji više neće biti određeni nekim »natjecanjima«, nego njihovom vrijednošću za ljude koji žive u određenim sredi-nama, umjetnička topografija ima vrlo važnu ulogu.

Među pitanjima koja su se postavljala u sastavljanju »upi-tnika«, bilo je jedno na koje je bilo teško reći posve odre-đen odgovor, odnosno obraniti njegovu opravdanost: to je pitanje obuhvaćanja »pokretnog« inventara, napose crkve-nog, izvan muzeja, galerija, odnosno posebnih zbirki. Odluka da se pokretni inventar svrsta u posebnu grupaciju opravdana je spoznajama da inventar i objekt u kojem se on nalazi rijetko tvore jedinstvo nastalo istom narudžbom ili u istom vremenskom razdoblju. Obradom takvih grupa-cija može se steći mogućnost uvida u djelatnost mjesnih obrtnika raznih grana, a isto je tako moguće utvrditi razinu kvalitete raznih nabavaka u pojedinim vremenskim razdo-bljima.

Konačno, u određenoj zavisnosti od nekog mjesta treba promatrati i umjetnički život njegove okoline. U nekim slučajevima područje na kojem se izražavaju jaki utjecaji grada može biti vrlo veliko. U njemu se mogu pojaviti ne samo pojedini veći umjetnički spomenici nego i manja na-selja. Takve pojave zaslužuju posebne jedinice umjetničke topografije.

Objavljujući ovaj »model« umjetničke topografije, pitanja i odgovore do kojih se došlo istraživanjem i pregledom ra-nijih obrada, Institut se nada da će se naći put dogovoru za zajednički rad na tom velikom zadatku. Bogatstvo umje-tničke baštine na području Hrvatske zahtijevat će dugogo-dišnji uporni rad raznih struka: geografa, arheologa, etno-loga, povjesničara, povjesničara umjetnosti i arhitekata. Velika količina građe već je prikupljena u raznim arhivi-ma, prvenstveno kod Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Smišljeno korištenje ove građe odnosno istraživanja koja moraju odgovoriti na neka još neriješena pitanja zadatak je umjetničke topografije.

Milan Prelog

II. Upitnik za umjetničku topografiju**1. IME MJESTA****2. KARAKTER MJESTA:**

(grad, selo, ruševina, arheološka iskopina).

3. GEOGRAFSKE ODREDNICE:

- a) položaj u Hrvatskoj;
- b) geomorfološka situacija; elementi prirodne situacije koji su odredili konfiguraciju ili pojedinačni položaj »mjesta«;
- c) odnos prema komunikacijama (cestama, željezničkim pravcima, plovnim putovima itd.) i njihovo djelovanje na strukturu »mjesta«.

4. PISANA SVJEDOČANSTVA O POVIJESNOM ŽIVOTU:

- a) dokumenti koji određuju izgradnju ili status »mjesta« od prvih spomena njegova imena i raznih poveća koje su u određenim povijesnim razdobljima djelovale na razvitak; podaci o teritorijalno-političkoj organizaciji i položaju »mjesta« u njoj (veće ili manje središte bilo profane bilo sakralne organizacije);
- b) grafička dokumentacija (stare vedute, planovi, karte i ostali slikovni prikazi »mjesta«).

5. VIDLJIVA SVJEDOČANSTVA O ŽIVOTU »MJESTA« U VREMENU:

- a) arheološki fiksirana svjedočanstva života na tom mjestu, od slučajnih nalaza do sustavnih iskopanja;
- b) vidljivost prošlosti (ne ulazeći u pojedinosti) u strukturi naselja ili objekata, raznih faza njegova razvoja ili propadanja (kod nekih naselja još može biti vidljiva dvojnost njegovih prvobitnih jezgri);
- c) odnos prošlosti i sadašnjosti (koliko još traje prošlost u sadašnjem stanju »mjesta«);
- d) sačuvane fortifikacije, odnosno njihovi ostaci.

6. ANALIZA SAČUVANE IZGRADNJE I INVENTAR SPOMENIČKIH OBJEKATA S DOKUMENTACIJOM:

- a) kod naselja se polazi od općeg utiska postojeće izgradnje, slike cjeline s isticanjem prevladavajućih elemenata s obzirom na karakter, veličinu i tehniku izgradnje ili s obzirom na odnose »javnih« i »privatnih« objekata;
- b) kod pojedinačnih objekata valja analizirati pojedine faze u izgradnji, eventualne pregradnje, dogradnje ili restauracije;
- c) »tipologija« objekata u odnosu na funkciju (čisto stambena, miješani sadržaji: poljoprivredno dvorište, trgovački dijelovi itd.); građevine raznih proizvodnih namjena: veće radionice, tvornice; sakralni objekti: samostanski kompleksi, crkve, kapele, groblja itd.;
- d) dijelovi naselja ili objekti posebnog značenja: rodne kuće znamenitih ličnosti, spomenički kompleksi, logori ili druga mjesta palih žrtava (uz ovaj dio dolazi pripadajuća dokumentacija objekata: deskripcije, arhivska dokumentacija, fotografska i arhitektonska dokumentacija).

7. JAVNI SPOMENICI SVIH RAZDOBLJA:

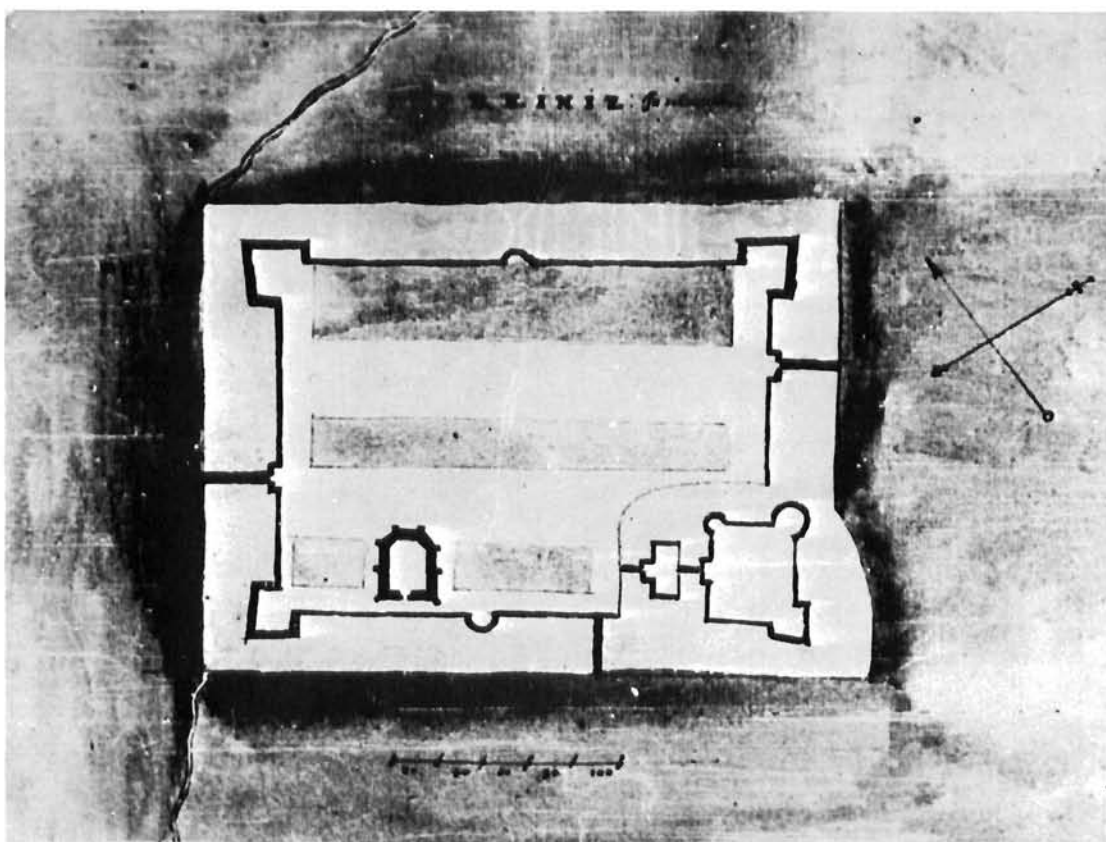
- a) skulptura u prostoru grada;
- b) spomenici revolucije;
- c) kužni stupovi i druga spomen-obilježja.

8. SVJEDOČANSTVA POKRETNOG INVENTARA IZVAN JAVNIH MUZEJSKIH ZBIRKI:

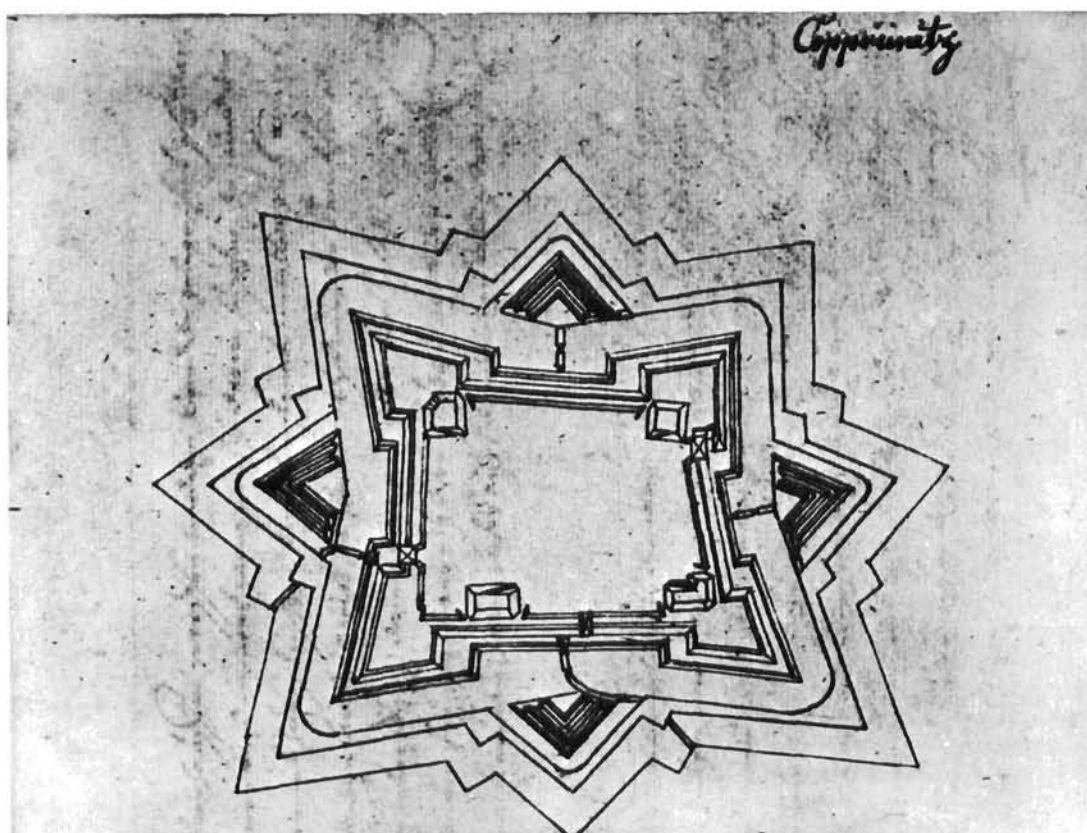
- a) »pokretni inventar«, prvenstveno umjetnička djela, kao svjedočanstva razine ukusa i materijalnih mogućnosti naručioca (inventar u javnim zbirkama, galerijama i muzejima u pravilu se ne obrađuje, već se samo navodi sadržaj zbirki s kratkim napomenama).

9. ZAŠTITA:

- a) popisi spomenika;
- b) pravilnici i drugi prijedlozi zaštite bilo pojedinih objekata bilo cjeline;
- c) formalno-pravna zaštita (rješenja nadležnih zavoda).

Koprivnica, plan grada iz 16. stoljeća

Koprivnica, plan grada iz 17. stoljeća

III. Model: Umjetnička topografija Koprivnice

Autori građe:

Dragutin Feletar, Miljenka Fischer, Igor Karaman, Milan Kruhek, Ivy Lentić-Kugli, Marija Planić-Lončarić, Diana Vukičević-Samaržija

Obrada podataka za enciklopedijski prikaz:

Milan Prelog, Marija Planić-Lončarić, Miljenka Fischer

1. IME MJESTA

Koprivnica (nazivi u starijim izvorima na latinskom, mađarskom i njemačkom jeziku: Kapronza, Copreūniss, Capronensis, Copranitz).

2. KARAKTER MJESTA

Grad, središte istoimene općine, 20.759 stanovnika (1981). Razvijena prehrambena i drvna industrija i zdravstvena služba za šire područje.

3. GEOGRAFSKE ODREDNICE

Nalazi se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u najnaseljenijoj zoni, između naplavne ravni rijeke Drave i obronaka Bilogore (Drava oko 125 m nad morem, Koprivnica 140 m, Bilogora oko 300 m nad morem). Naselje se formiralo uz lijevu obalu potoka Koprivnice, koji je u prošlosti imao obrambenu važnost. Razvoj osnovnih gradskih funkcija zasnivao se stoljećima na povoljnom položaju glavnih prometnih pravaca, u križanju longitudinalnog smjera dolinom Drave, već naznačenog u mreži rimskih cesta, i transverzalnog iz srednje i istočne Evrope prema sjevernom Jadraru. Te osnovne pravce prati od 1870. i željeznička pruga na kojoj se 1911. stvara čvorište Zagreb—mađarska granica i Varaždin—Osijek. Za suvremeni razvoj grada posebno je važna transverzalna veza u pravcu S—J, koja dolinama potoka Koprivnice i Oslanice prelazi Bilogoru na najpogodnijem mjestu (188 m nad morem).

4. PISANA SVJEDOČANSTVA O POVIJESNOM ŽIVOTU

U pisanim povijesnim izvorima javlja se Koprivnica tek 1308. već kao razvijeno naselje sa svojim sucem. Tridesetih godina 14. stoljeća spominju se dvije župne crkve (Sv. Nikola i Sv. Mihovil) i franjevačka crkva sv. Marije. Za razvoj srednjovjekovne Koprivnice tri povelje iz 14. stoljeća imaju veliko značenje. Godine 1338. slavonski ban Mikac proglašava Koprivnicu slobodnom vlasteoskom varoši. Pravo utvrđenja naselja Koprivnica dobiva 1353, a 1356. poveljom kralja Ludovika Anžuvinskog Koprivnica postaje slobodni kraljevski grad.

Zbog prodora Turaka u neposrednu blizinu Koprivnice u prvoj polovici 16. stoljeća učvršćuju se i proširuju utvrđenja. Grade ih stanovnici, feudinci — osobito Keglevići — a nakon osnivanja Koprivničke kapetanije 1548. Hrvatski sabor. Time je nadzor i zapovjedništvo obrane prešlo od gradskih vlasti i vlasti kaštelana na bansku, a kasnije austrijsku kraljevsku vlast i njihove predstavnike. U organizaciji Vojne krajine Koprivnica zadržava određenu autonomiju, iako ugrožavanu samovoljom vojnih vlasti. Godine 1630. spominje se u Koprivnici vijećnica, a istodobno je

obnovljeno i pravo održavanja sajмова. Od 1731. do 1765. sjedište je generala Varaždinske krajine. Nakon odlaska generala u novoosnovani Bjelovar, Koprivnica i okolica izuzimaju se iz područja Vojne krajine (iako se vojna vlast još dugo održava) i grad postaje upravno središte šireg područja u Križevačkoj županiji. Nakon ukidanja Vojne krajine 1871. postaje sjedište kotara u Bjelovarsko-križevačkoj županiji. U tom je položaju sve do ukidanja kotara 1963, kada postaje središte općine.

Najbrojniji sloj stanovništva u 18. i 19. stoljeću tvore obrtnici, no posebno značenje u privrednom životu grada ipak pripada trgovačkoj aktivnosti. Sredinom 19. stoljeća započinje proces industrijalizacije, koji zatim bitno obilježava ekonomske i društvene odnose do drugog svjetskog rata.

U napuštenim pogonima kemijske tvornice »Danica«, osnovane 1906, postojao je od travnja 1941. do rujna 1942. ustaški koncentracijski logor.

Od 7. studenoga 1943. do 9. veljače 1944. Koprivnica je dio oslobođenog teritorija (»Podravska republika«), odakle se organizira i šalje raznovrsna pomoć borcima. Značajna je akcija otpremanje koprivničkih tiskara i odlazak 22 grafička radnika na Papuk. U narodnooslobodilačkoj borbi u koprivničkom kraju istaknule su se partizanske brigade »Braća Radić«, »Matija Gubec« i »Mihovil Pavlek Miškina«. U konačnom oslobođenju Koprivnice 5. svibnja 1945. sudjelovale su 36. i 51. divizija.

Nakon stagnacije u prvim poslijeratnim godinama, za posljednjih desetljeća Koprivnica doživljava snažan polet u novim oblastima privredne djelatnosti.

Grafička dokumentacija

Sačuvana grafička dokumentacija omogućuje da barem donekle upoznamo nekadašnji izgled i prostorni razvoj grada. Na prvom planu s kraja 16. stoljeća Koprivnica je utvrđeno naselje četverokutnog oblika s ugaonim bastionima, oko kojega je jarak s vodom. U jugozapadnom uglu naselja nalazi se zasebni fortifikacijski objekt (kaštel). Na nacrtu je prikazan i tlocrt crkve s izrazito gotičkim elementima, a vidljiva je i osnovna prostorna organizacija naselja — tri »inzule« odvojene razmjerno širokim ulicama.

U 17. stoljeću utvrde su pojačane nizom zahvata (izgrađeni su revelini, prošireni bedemi, reguliran je sistem dovodnje i odvodnje vode u jarak oko bedema), a nekadašnji kaštel uklopljen je u jedinstveni sistem obrane grada.

Međutim, planovi iz tog razdoblja ne pokazuju naselje unutar bedema. Neke nam podatke daje često precrtavan crtež iz 17. stoljeća (izradio ga je graditelj J. Ledentu) — strme krovove kuća, koje se jedva naziru iza bedama, nekoliko tornjića i jedan veći crkveni toranj s lukovicom.

Na planovima iz 18. stoljeća uočava se širenje naselja izvan rubova tvrđave. U rasporedu prostora unutar utvrda nastale su i neke promjene, jer postoje četiri »inzule« uz tri paralelne ceste i središnji trg, a nakon požara 1736. započinje i razdoblje zidane, umjesto, da tada gotovo isključivo, drvene izgradnje.

Godine 1863. započelo je razaranje utvrda. Još ih nalazimo zabilježene na prvoj katastarskoj karti iz 1859, kada već postoji nova jezgra naselja izvan rubova tvrđave.

U fotografskoj dokumentaciji zabilježene su nekadašnje karakteristične kuće (»grencerska« kuća) kao i tipovi kuća od kojih još postoji tek poneka (JNA br. 15).

5. VIDLJIVA SVJEDOČANSTVA O ŽIVOTU »MJE-STA« U VREMENU

Koprivnica je naselje koje na prvi pogled ne pokazuje svoj dugotrajni vijek trajanja. Na području grada nije do sada nađena jača koncentracija arheoloških svjedočanstava, no sistematska istraživanja Koprivnice, napose srednjovjekovne, tek predstoje. Kontinuitet života na širem području dokazuju nalazi od neolita dalje, nađeni u bližoj okolici.

Iz kasnog srednjeg vijeka ostali su samo kameni fragmenti, danas pohranjeni u Muzeju grada Koprivnice. Može se pretpostaviti da pripadaju sakralnoj arhitekturi, i to najvjerojatnije nekadašnjoj franjevačkoj crkvi sv. Marije.

Važni su svjedoci prošlosti ostaci obrambenog sistema renesansne tvrđave uz čiju se gradnju tokom vremena navode graditelji Domenico del'Allio, Joseph Vintana, Franz Marbl (Francesco Marmoro), Aleksandar Pasqualini, Ottaviano Zanolli i Martin Stier. Razmjerno je malo preostalih elemenata tvrđave, ali ipak pokazuju stanje posljednje obnove u 18. stoljeću. Sačuvani dio nalazi se na istočnoj strani grada. To je jugoistočni bastion oko kojega je jarak, a naziru se i obrisi južnog i istočnog revealina. Uz bastion se navodezu dijelom sačuvani južni bedem i istočna kurtina.

U najstarijem dijelu grada unutar nekadašnje tvrđave zadržala se osnovna organizacija prostora, pravilna ulična mreža iz srednjovjekovnog razdoblja, vidljivi ostaci srednjovjekovne parcelacije, a iz razdoblja baroka mali središnji trg sa skupinom kamenih pilova. Ovdje su i najstariji objekti Koprivnice: sakralni (franjevačka crkva i samostan i župna crkva sv. Nikole), javni (nekadašnja vijećnica) i stambeni. Najstariji su iz 17. stoljeća.

Na »Piazi« i »Pod Pikom« razvilo se u razdoblju od 18. do početka 20. stoljeća »novo« središte grada, koje je to još i danas. Izgrađeno je kao slijed trgova, uz nekadašnje sjeverne i zapadne dijelove utvrda, koje je potkraj 19. stoljeća zamijenio prostrani park. U linijama izgradnje trgova ocrtava se zrakasti obris nekadašnjeg obrambenog sistema.

Za drugoga svjetskog rata Koprivnica nije bila izvrnuta većim razaranjima.

6. ANALIZA SAČUVANE IZGRADNJE I INVENTAR SPOMENIČKIH OBJEKATA S DOKUMENTACIJOM

Koprivnicu karakterizira rastresita i pretežno niska izgradnja na ravnom terenu. Vertikalni akcent povijesnom središtu daju crkveni zvonici, a novom dijelu grada neki objekti industrijskog kompleksa »Podravke«.

Splet cesta određen je povijesnim razvojem naselja, prvenstveno postojanjem tvrđave, te razvojem osnovnih prometnih pravaca makroregionalnog značaja.

Uz malobrojne objekte iz 18. stoljeća, sliku grada određuje arhitektura iz 19. i početka 20. stoljeća, te nova nastala u zadnjih tridesetak godina. U središtu pretežno dominira izgradnja u historičističkim stilovima, premda se od početka stoljeća pojavljuju odjeci ostalih zbivanja u arhitekturi. Novija se izgradnja proteže na širem potezu od povijesnog središta prema željezničkoj pruzi, gdje postupno stvara novo središte grada.

Veliki industrijski kompleksi »Podravke« i »Bilokalnika« nalaze se uz željeznička postrojenja na sjeverozapadu grada.

U starijem dijelu grada kuće su građene od opeke s ožbukanim pročeljima, a samo ponegdje s vidljivom opekcom. Dekoracija pročelja (okviri prozora i vrata, vijenci, pilastri) izvedena je u žbuci i vrlo je plitka. Samo je nekoliko kuća s kamenim portalom. U središtu su još sačuvane kuće s kanatnom konstrukcijom, a na rubovima je preostalo još nekoliko drvenih kuća pokrivenih šindrom. Prevladavaju visoka dvostrešna krovništa pokrivena crijepom. Sve se češće pojavljuju krovništa kao naglašeni element oblikovanja u novoj izgradnji. U novim objektima, napose javnog sadržaja, primjenjuju se beton i staklo.

Za tri stoljeća izgradnje u odnosu javnih i stambenih zgrada prevladavaju stambeni objekti, odnosno stambeni s trgovačko-obrtničkim sadržajem u prizemlju.

Unatoč razmjerno skromnoj vrijednosti, izgradnja dosiže opću urbanu razinu, što je jače izraženo u arhitekturi povijesnog središta.

Suvremeno shvaćanje revitalizacije središta tek se nazire u obnovi pojedinih objekata (Gradska knjižnica i čitaonica, te »Pivnica«).

U postojećoj izgradnji Koprivnice mogu se izdvojiti određeni tipovi objekata prema namjeni, vremenu nastanka i načinu gradnje.

Javni objekti — profani

Reprezentativnoj arhitekturi javne namjene pripada zgrada na Trgu L. Brozovića br. 1, na prostoru najstarije jezgre grada. Tu je najprije bila vijećnica, zatim sud, a danas je Muzej grada Koprivnice. Dva su pročelja orijentirana prema trgu i glavnoj ulici. Tlocrt je razveden. U 18. stoljeću riješen je u obliku slova »L« (zapadno krilo je starije i datira iz 17. stoljeća). Tom razvedenom tipu prostora odgovara i obrada unutrašnjosti, u kojoj je osim podruma svoden i veći dio prizemlja. Dekorativnost pročelja dosta je osiromašena recentnim obnovama, a oblik »L« tlocrta prikriiven je kasnijim dogradnjama.

Od javnih objekata vezanih uz nekadašnju vojnu funkciju grada jedino je preostala »nova oružana«, reprezentativna jednokatnica izgrađena 1714. kraj južnih vrata tvrđave. Svodena je u prizemlju i na katu. Kasnije je pregrađivana.

Iz 19. i s početka 20. stoljeća postoji nekoliko objekata javne namjene s različitim neostilskim karakteristikama. Osnovna škola (kasnije vijećnica) izgrađena je 1856, gradska bolnica (začetak današnjeg velikog medicinskog centra) 1875. i zgrada Kotarskog suda (danas Općine) 1900. godine. U zgradi Gradske štedionice iz 1904. uređen je galerijsko-scenski prostor, a gimnazija iz 1906. povišena za drugi kat, i danas je školska zgrada. Te su objekte gradili domaći graditelji Josip i Viktor Reš, a među došljacima zastupljen je prvenstveno Gjuro Carnelutti.

U skupini objekata javnog sadržaja podignutih na prijelazu stoljeća, treba spomenuti i dva koprivnička mlina, koji su, premda preinačeni, zadržali osnovnu jednostavnost i funkcionalnost oblikovnog izraza, i još vodotoranj nekadašnje tvornice »Danica«, kojega funkcionalnu željeznu konstrukciju ukrašava neoklasicistični portal sa secesijskim slovima u natpisu.

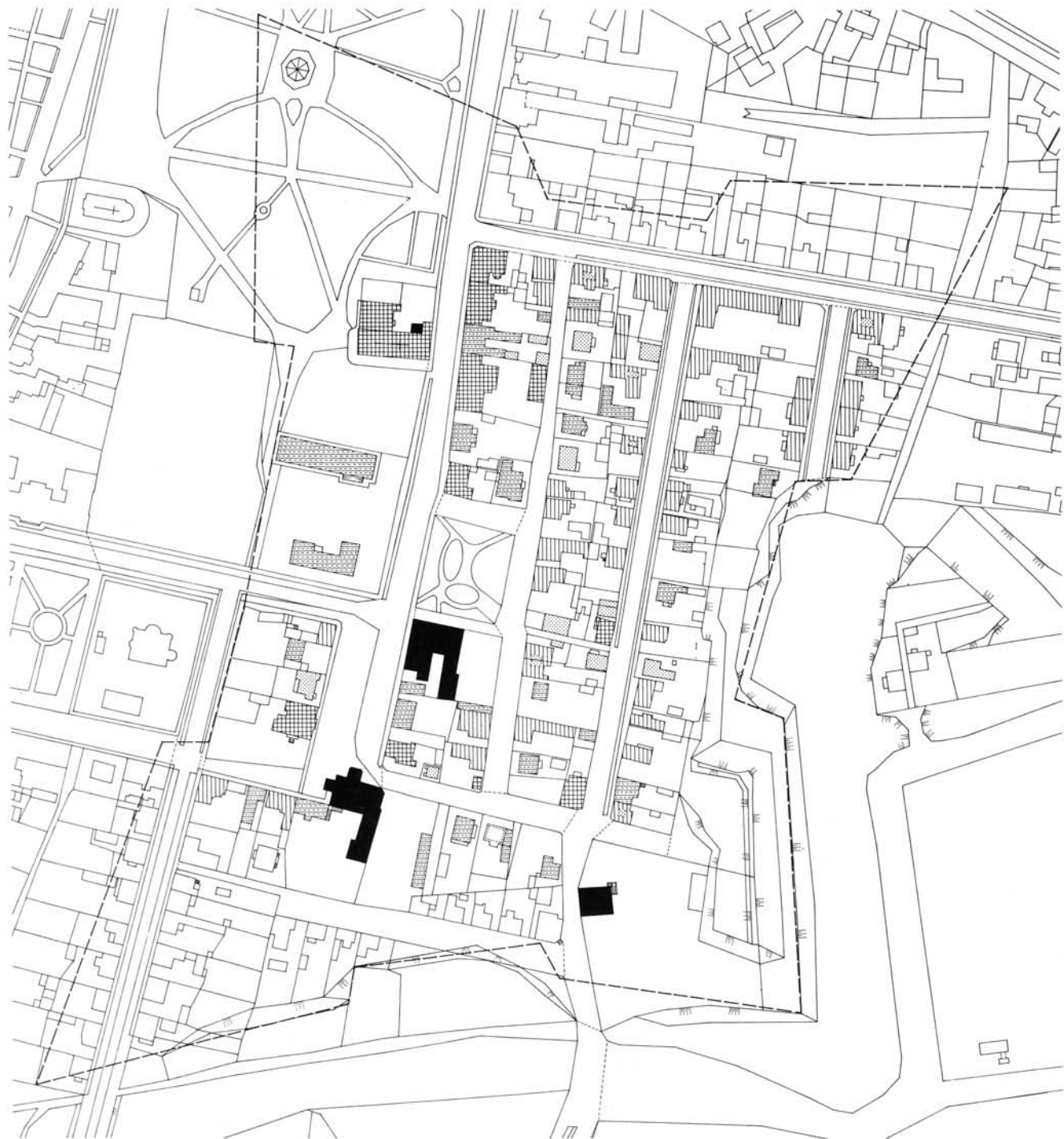
U novoj izgradnji, među objektima javne namjene koji redom imaju opće karakteristike poslijeratne urbane izgradnje, izdvajaju se »Školski centar Koprivnica« (autor Josip Reš) i novi Medicinski centar »Dr. T. Bardek« (autor Zoja

0 10 50 m

■ 14. st.	▨ 19. st.
▩ 17. st.	▧ 19.—20. st.
▨ 18. st.	▧ 20. st.
▩ 18.—19. st.	

0 10 50m

- spomenik
- viša ambijentalna vrijednost
- ambijentalna vrijednost
- niža ambijentalna vrijednost
- neusklađeno

Koprivnica, analiza objekata na području povijesne jezgre: valorizacija

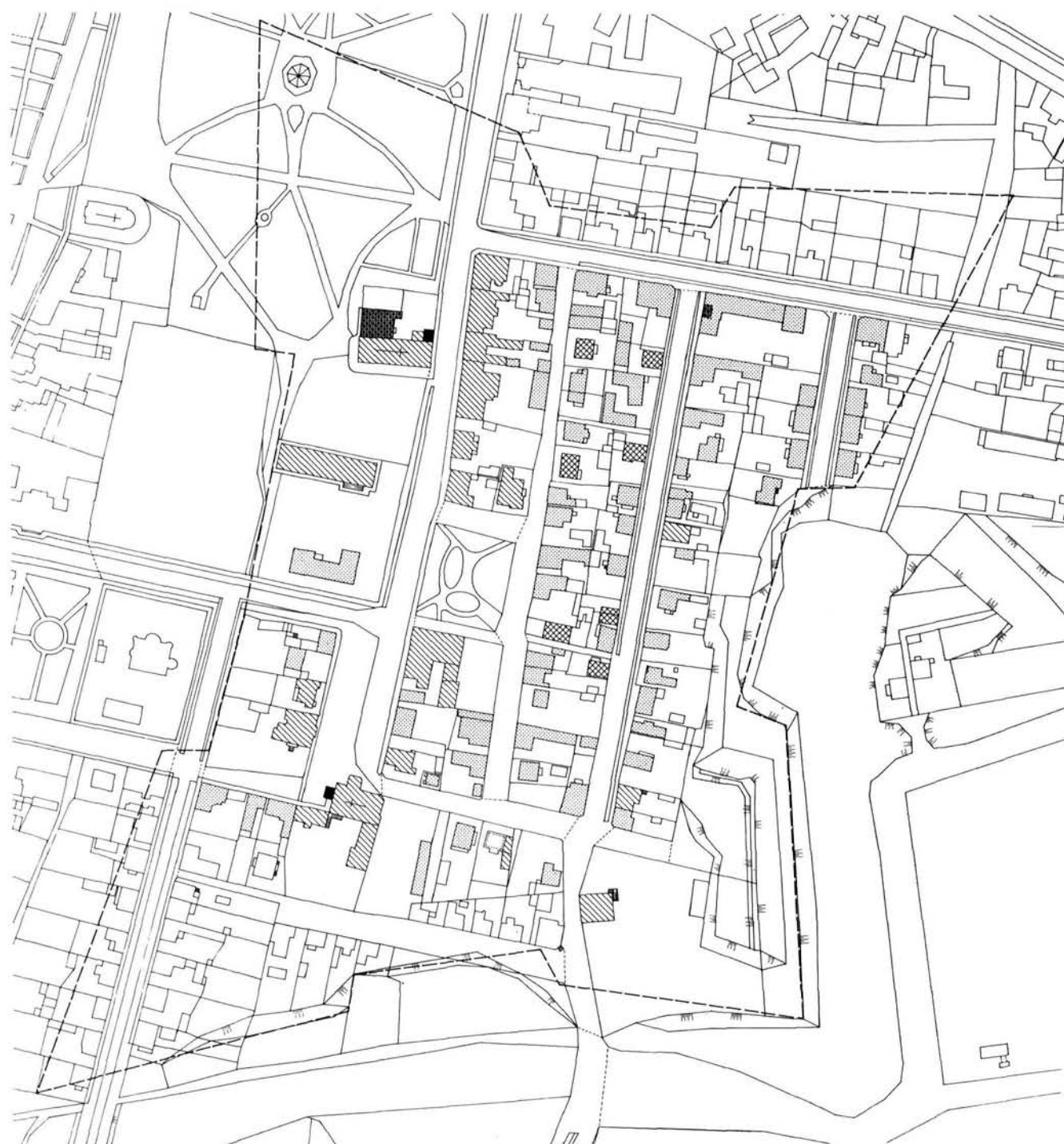

0 10 50m

- dobro
- srednje
- loše
- ruševno

Koprivnica, analiza objekata na području povijesne jezgre: stanje

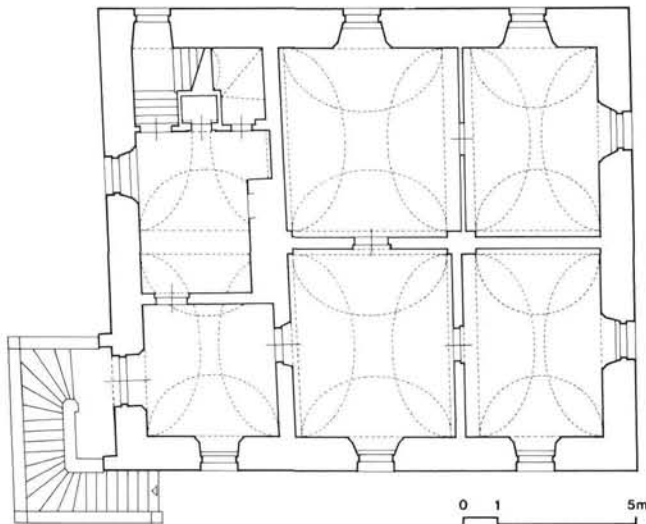

0 10 50m

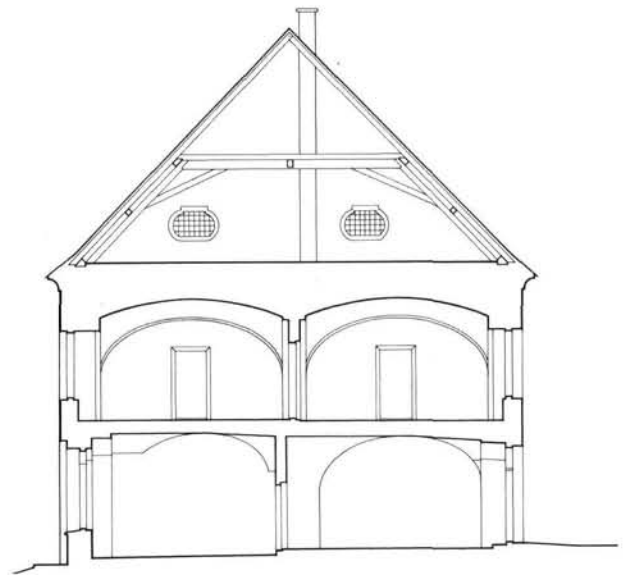

- više od dva kata
- ▣ 2 kata
- ▤ 1 kat sa stambenim tavanom
- ▥ 1 kat
- ▦ prizemlje

Koprivnica, analiza objekata na području povijesne jezgre: visina

Koprivnica, nova oružana — tlocrt I. kata

Koprivnica, nova oružana — poprečni presjek

Dumangjić). Suvremeni poslovni objekt »Podravke« (autor Nenad Korica) nadilazi mjerilo grada.

Javni objekti — sakralni

Osnovna karakteristika sakralne arhitekture Koprivnice jest određena jednostavnost i suzdržanost jednobrodnih prostora, samo pokatkad artikuliranih bočnim nišama, kapelama i svodnim plohamama. U svim istaknutijim primjerima jednaka je širina glavnog prostora crkve i svetišta, što upućuje na ponavljanje osnovnog kompozicijskog načela primijenjenog u nekadašnjoj srednjovjekovnoj franjevačkoj crkvi sv. Marije, koja se nalazila na prostoru utvrđenog dijela naselja.

Najstariji objekt, kompleks franjevačkog samostana, gotovo je u cijelosti sačuvan. Nalazi se u južnom dijelu grada uz nekadašnji Dvorski bastion. Crkva sv. Antuna Padovanskog sa zvonikom ispred ulaza i uz nju prizemlje istočnog i južnog krila samostana građeni su 1675—1685. Oba su krila u 18. stoljeću povišena za kat. Južno krilo, oslabljeno rušenjem bedema tvrđave, srušeno je početkom 20. stoljeća. Uz crkvu je na sjevernoj strani 1745. dozidana kapela. Franjevački kompleks, premda dosta skroman, najcjelovitiji je i najvredniji barokni objekt Koprivnice.

Župna crkva sv. Nikole zidana je u 17. stoljeću uz zapadne bedeme tvrđave, na mjestu nekadašnje gotičke franjevačke crkve sv. Marije. Iz 17. stoljeća sačuvan je zvonik i sakristija, koja je današnji izgled dobila obnovom potkraj 19. stoljeća. Župni dvor izgrađen je uz crkvu 1779. i tada mu je zapadna strana bila prislonjena uz bedem tvrđave. Obnavljan je i povećavan tokom 19. stoljeća, napose 1889. u većoj obnovi zajedno s crkvom.

Od sakralnih objekata katoličke vjeroispovijesti na području Koprivnice sačuvane su još tri kapele, Sv. Marija »Grantula«, Sv. Duh i kapela sv. Florijana.

Kapela sv. Marije »Grantula«, malena skladna građevina, podignuta je 1737. na mjestu nekadašnjeg hodočašća, gdje je stajao kameni kip (danas u kapelici). Zidana je, svodena i nekada je imala drveni tornjić, koji je na početku 19. sto-

ljeća zamijenjen zidanim. Obnovljena je tokom ovog stoljeća, kada su na pročelju postavljena tri kipa. Nova izgradnja do nje narušila je njezine prostorne okvire.

Pravoslavna crkva sv. Trojice, građena 1791. na prostoru »Pod Pikom«, pripada uobičajenom tipu pravoslavnih crkava na krajiškom području.

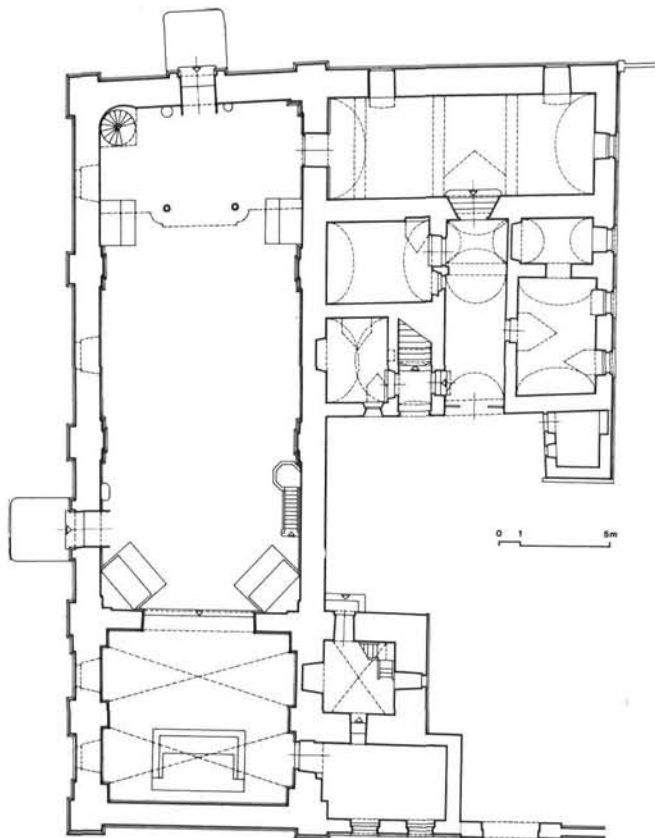
Sinagoga iz 1875. nije više u izvornoj upotrebi. Obnavljena je 1893. i zatim 1937. (arhitekt S. Löwy), kada je dobila današnji svoj vanjski oblik. Unutrašnjost je novom upotrebom izmijenjena.

Stambeni objekti — urbani

U grupi stambenih objekata ističe se »palača« u Ulici JNA br. 11. Velikog je i čvrstog volumena, s neznatno izbačenim središnjim rizalitom. Građena je potkraj 18. stoljeća na prostoru nekoliko srednjovjekovnih parcela. Uz palaču je vrt parkovno ureden, s kolnicom i konjušnicom, te još jednim prilazom iz paralelne ulice.

Jedan od rijetkih do danas sačuvanih primjera gradske kasnobarokne stambene arhitekture jest kuća u Ulici JNA br. 15. To je jednokatni objekt pravokutnog tlocrta, kanatne konstrukcije na katu i ravnih stropnih konstrukcija. Ta nekoć vrlo brojna stambena grupacija objekata pokazuje očite srodnosti s tipom ladanjske jednokrillne kurije.

Uz grupu gradske barokne stambene arhitekture (palača i kuća) postoji i veća skupina trgovačko ili obrtničko-stambenih objekata. To su, kao i objekti isključivo stambene namjene, jednokatnice većeg volumena, izgrađene uz poteze trgova i ulica. U tim su zgradama, osim podruma, svodeni i prostori prizemlja. U nekim od ovih zdanja postoje trijemovi prema ulici, a u nekim prema dvorištu, i to najčešće u prizemlju, no ponekad i na katu. Arhitektonska je plastika skromna, i to ponegdje s toskanskim stupovima trijema i kamenim okvirima portala. Prizemlja su javnog sadržaja, a prostori u prvom katu stambeni. Kolni ulazi vode u dvorište, gdje se nalaze skladišta i konjušnice (zgrada u kojoj se nalazi »Pivnica«, kuća na Trgu Republike br. 1 i u Nemčičevoj ulici br. 3).

Koprivnica, župna crkva sv. Nikole i župni dvor — tlocrt prizemlja

Izgradnja stambene arhitekture, bez obzira na to je li riječ o trgovačko-stambenom ili samo stambenom tipu arhitekture, nastavlja se tokom 19. i početkom 20. stoljeća. Osnovni princip organizacije prostora ostao je nepromijenjen; mijenja se samo način dekoracije pročelja i oprema unutrašnjosti. Među značajnije primjere stambene izgradnje tog razdoblja mogu se ubrojiti: kuća na Trgu mladosti br. 15 (ranije pošta, iz prve polovice 19. stoljeća), kuće koje je gradio Gjuro Carnelutti u Ulici JNA br. 7 i br. 12, zatim uglovnica u kojoj se nalazi ljekarna »K orlu«, kao i niz objekata na glavnim trgovima.

U prvoj polovici 20. stoljeća neki stambeni objekti pokazuju da se u Koprivnici javljaju i suvremene oblikovne tendencije (Trg bratstva i jedinstva br. 4, Trg Republike br. 14, s izrazito secesijskim obilježjima), kao i tipovi »ladanjske« arhitekture (Basaričekova br. 10).

Novu stambenu gradsku arhitekturu karakteriziraju objekti kolektivnog stanovanja u »blokovima« i »soliterima«. Građevnim materijalom, tehnologijom gradnje i dispozicijom prostora ti objekti odgovaraju standardnim normativima te vrste gradnji, široko rasprostranjene poslije drugog svjetskog rata.

Stambeni objekti — »poluurbani«

U Koprivnici također postoji veća grupa tzv. poluurbane arhitekture, organizacijom prostora vrlo bliske seoskoj. Većinom su to jednokatnice, s vanjskim jednokrakim drvenim stubištem te otvorenim hodnikom na razini prvoga kata. Karakteristična je kuhinja u sredini i longitudinalno nizanje prostorija. Za razliku od seoske arhitekture, znatno je smanjen broj dvorišnih gospodarskih objekata. Život u

gradu sveo ih je na manja spremišta, drvarnice i slično (u Ulici JNA br. 19, u Svilarskoj ulici br. 34).

Neki objekti tog tipa, koji su smješteni na prometnim potezima grada, uveli su u svoj prostor manji obrtnički, ugostiteljski ili trgovački dio, kao npr. u Nemčićevoj br. 8.

Stambeni objekti — ruralni

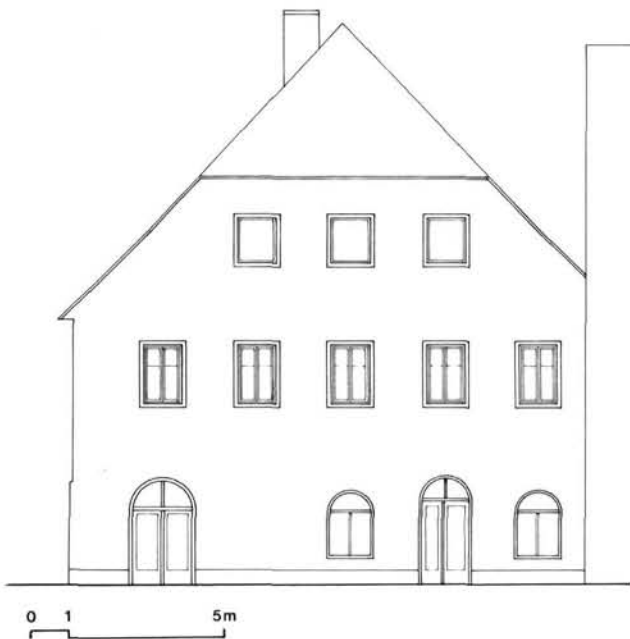
Na rubnim dijelovima gradske jezgre uz prilazne putove niže se stambeno-gospodarska arhitektura. Ta brojčano velika grupa ruralne arhitekture, koja osim stambenog dijela,

Koprivnica, trijem kuće na Trgu maršala Tita br. 10

Koprivnica, dio zgrade na uglu Ulice JNA i Frankopanske s ljekarnom (nekoć ljekara »K orlu«)

Koprivnica, stambeno-trgovačka kuća u Nemčićevoj ulici br. 3 — crtež pročelja

užim ili širim krajem vezanog uz potez ulice, ima dvorišni dio sa svim pratećim gospodarskim objektima, spremištima, sjenicama i stajama. Na kraju uske parcele smješten je uz dvorište povrtnjak i voćnjak kao i u svim susjednim seoskim gospodarstvima.

Stambeni objekti — postruralni

U novije doba mnogo se grade na malim parcelama tzv. »obiteljske kuće«. To su pretežno prizemnice ili jednokatnice, pravokutnog tlocrta, jednostavnog volumena, s dvostrukim krovom. Prozor su široki, a na katu je često plitak balkon. U prizemlju je ponegdje garaža ili radionica. Kuće se povlače od ulice. Takva stambena izgradnja zahvaća široko područje grada, a sve je češća na području nekadašnje tvrđave. Uvlačenjem objekata od nekadašnje linije izgradnje, uništava se obris gradskih inzula najstarije jezgre grada, a množinom narušava dosegnuta urbana razina Koprivnice.

7. JAVNI SPOMENICI SVIH RAZDOBLJA

Jednu od karakterističnih vizura povijesne urbane jezgre Koprivnice tvore barokni kameni kipovi odnosno pilovi. Osobito je zanimljiva grupa kamenih baroknih skulptura u parku na Trgu L. Brozovića. Oko centralnog kipa Gospe postavljeni su u zelenilu kipovi sv. Florijana, sv. Sebastijana, sv. Karla i sv. Ivana Nepomuka. Drugi kameni kip to-

Koprivnica, kip sv. Ivana Nepomuka, 18. stoljeće, nekoć na sjevernom mostu tvrđave

ga sveca, koji je prije stajao na mostu na putu za Varaždin, dao je 1747. izraditi general Ivan Nepomuk Mienitzki. Uz kapelu sv. Florijana smješten je kvalitetan klesani kameni pil »Tužnog Krista«, a zanimljiv je i rustični kameni polikromirani kip »Majke Božje od sedam žalosti«, smješten u kapeli »Grantula«, koji potječe s početka 18. stoljeća.

Skupina skulptura recentnih umjetnika postavljena je pred zgradama »Podravke« (»Pijetao« Zvonimira Lončarića, »Podravke s koritom« Ivana Sabolića, »Žlica« Zlatka Kazlarića-Atača). Spomenik NOB-a (brončana figura borca), rad Ivana Sabolića, podignut je u središtu grada. U širem prostoru grada nalaze se još djela Frana Kršinića, zatim Ante Jakića te nekoliko skulptura Josipa Fluksija, umjetnika koji djeluje u Koprivnici.

Posebno spomeničko područje Koprivnice jest Spomen-park Danica, otvoren 1981. godine. Uz preostale dijelove nekadašnje tvornice, za vrijeme rata logora, izgrađena su i nova spomen-obilježja: kolorirani spomen-zid i signum ulaza prema projektu Lenka Pleštine.

8. SVJEDOČANSTVA POKRETNOG INVENTARA IZVAN JAVNIH MUZEJSKIH ZBIRKI

U Koprivnici zbog pretežno skromnog načina života nema veće i vrednije koncentracije pokretnih spomenika kulture. Značajnije i kvalitetnije predmete (oltare, slike, kipove, crkveno posuđe, oltarsku opremu, itd.) nabavljali su uglavnom kler i vojska. Premda nije riječ o značajnijim umjetničkim djelima, ipak su ti spomenici svjedoci kulturnih potreba manje urbane sredine, koju obilježava određena skromnost. Kako je od tog inventara malo ostalo, vrijednost je i u čuvanju općih obilježja kulturne baštine toga kraja. Sačuvani su predmeti iz razdoblja baroka, rokoka, klasicizma i bidermajera.

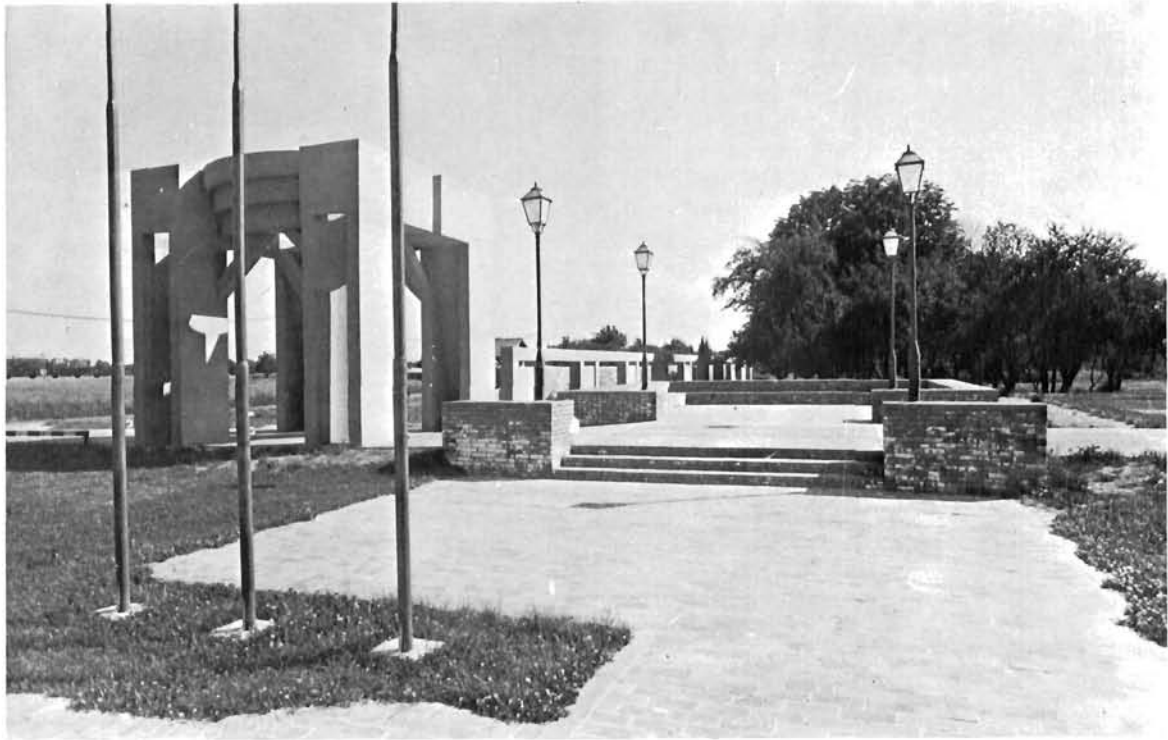
Najvredniji i najkvalitetniji pokretni spomenik umjetnosti baroka, i to ne samo u Koprivnici već i u tome dijelu Podravine, jest drveni polikromirani i pozlaćeni oltar Presvetog Spasitelja koji se nalazi u istoimenoj kapeli u franjevačkoj crkvi. Od crkvene je lađe odijeljen kvalitetnom ogradom od kovanog željeza. Dao ga je 1745. podignuti varaždinski general kao zavjet u ratu. Zanimljivi su i pobožni oltari u toj crkvi, izgrađeni 1779. prilikom obnove crkve nakon potresa 1778. godine. To su radovi franjevca stolara Salomona Botzleina i kipara Petra Moritza. Oni su i autori jednostavne propovjedaonice franjevačke crkve.

U franjevačkom je samostanu sačuvana i mala zbirka slika, među kojima se kvalitetom ističu »Sv. Ivan Nepomuk«, »Uznesenje Marijino«, »Portret kardinala Lorenza Cozze« i »Sv. Tekla«, rad franjevca slikara Isaije Gassera iz 18. stoljeća. U toj su crkvi još spomena vrijedne korske klupe iz 1746, crkvene klupe u lađi iz razdoblja rokoka, kao i kvalitetna intarzirana vrata u refektoriju samostana.

Treba spomenuti da su već u prvoj polovici 17. stoljeća u Koprivnici djelovali zlatari, koji su imali i svoj ceh, te da su izrađivali i crkveno posuđe. Kvalitetom i zanimljivošću ističe se crkveno posuđe sačuvano u franjevačkoj i župnoj crkvi.

Koprivnica, skulptura »Pijetao« Zvonimira Lončarića ispred poslovne zgrade »Podravka«

Spomen-obilježje (autor L. Pleština) na ulazu u memorijalni kompleks »Danica«

Koprivnica, franjevačka crkva, oltar u kapeli Spasitelja, 18. stoljeće

Pokaznica iz 17. stoljeća u franjevačkoj crkvi, rad augsburškog majstora G. Reischla

U franjevačkoj crkvi sačuvani su skromno i jednostavno oblikovani srebrni odnosno bakreni pacifikali i kaleži iz druge polovice 17. stoljeća koji pokazuju jak utjecaj tadašnjih varaždinskih srebrnara (Juraj Belle, majstor Mihovil), te su zacijelo radovi domaćih majstora. Od radova stranih zlatara sačuvana je u franjevačkoj crkvi srebrna monstranca s kraja 17. stoljeća i srebrni kalež iz 1700. godine, rad augsburškog majstora Georga Zeckela, te srebrni rokoko kalež nepoznatog majstora iz južnotirolskog grada Bolzana.

I u župnoj crkvi sv. Nikole ima nekoliko pacifikala i kaleža s istim karakteristikama i stilskim značajkama kao i pacifikali i kaleži u franjevačkoj crkvi. Zacijelo su i to radovi domaćih majstora iz druge polovice 17. stoljeća.

S kraja 18. stoljeća potječe inventar pravoslavne crkve (crkvene klupe, zidni intarzirani ormarić, ulazna intarzirana vrata), koji stilom pripada epohi jozefinizma. Velik drveni ikonostas izveden je u tradicionalnim oblicima Istočne crkve.

Izvan sakralnih objekata sačuvani su u Muzeju grada Koprivnice zanimljivi i vrijedni predmeti — spomenici kulture. Muzej je zavičajnog tipa. Ima arheološku, etnografsku i kulturno-povijesnu zbirku. Zbirka radničkog pokreta, NOB-a, socijalističke revolucije i logora Danica smještena je u Spomen-parku Danica. Muzeju grada Koprivnice također pripadaju Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama, Galerija kipara Ivana Sabolića u Peterancu i memorijalna zbirka Josipa Turkovića u Virju.

Nakon smrti dr. Vladimira Malančeca, njegova je zbirka, uključujući i kuću u kojoj se nalazi (graditelj Gj. Carnelutti), ušla u sastav muzeja. U toj su zbirci sačuvane vrijedne stilske cjeline pokućstva iz druge polovice 19. stoljeća iz razdoblja secesije, zatim zbirka sagova, tekstila, umjetničkih predmeta, muzičkih instrumenata i knjiga. Istaknuto mjesto zauzima kolekcija od stotinjak radova hrvatskih slikara od početka stoljeća do danas (Ljubo Babić, Krsto Hegedušić, Tomislav Krizman, Fedor Malančec, Oton Postružnik, Zlatko Šulentić, Marijan Trepše, Vladimir Varlaj i drugi).

Muzej prehrane »Podravka« otvoren je u zgradama stare gradske klonice. Ima dvije osnovne zbirke: etnografsku postavu osnovne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda i pripremanja hrane, kakva je bila na početku stoljeća, te prikaz početka razvoja proizvodnje u »Podravci«.

9. ZAŠTITA

Urbanistička cjelina Koprivnica upisana je u Registar spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu dne 15. travnja 1970. pod brojem 02-217/2-1970. Kao spomenik kulture je unesena još ranije u »popis spomenika kulture općine Koprivnica« pod rednim brojem 18.

Popis pojedinačnih spomenika kulture i arheoloških nalaza na području komune Koprivnica datira iz 1962. a rađen je prema evidenciji do 1960 (autor Anđela Horvat i suradnici).

Ikonostas u pravoslavnoj crkvi sv. Trojice

Literatura

Iz razmjerno obilne literature o Koprivnici, odnosno njezinoj povijesti i povijesti njezinih spomenika kulture, izdvajamo osnovne radove iz novijeg razdoblja, u kojima je navedena i starija literatura.

Anđela Horvat: *Osvrt na urbanizam Koprivnice*, Bulletin JAZU, Zagreb, VIII, 1960, br. 2—3.

Dragutin Feletar: *Podravina* (monografija), Koprivnica, 1973.

Leander Brozović: *Grada za povijest Koprivnice*, Koprivnica, 1978.

Koprivnica — grad i spomenici (zbornik radova), Koprivnica, 1986.

Podravski zbornik, Koprivnica, 1/1975—11/1985.

Summary

Milan Prelog, Miljenka Fischer, Marija Planić-Lončarić

Croatia's Artistic Topography (Model: Koprivnica)

As part of a separate project, a »model« has been elaborated for the systematic study of Croatia's artistic topography.

In the first part, which deals with method, the authors stress the national significance of artistic topography and the urgent need for systematic work on this problem. They proceed to discuss the present meaning of the term »art monument« according to which artistic topography is not just the inventory of monuments in a certain place, but a way of dealing with the place (locality) itself as an art monument in its own right. Among the relevant questions discussed are in particular: construction (buildings) testifying to urban development and participation in artistic streams and movements; singling out the most notable builders (architects) according to kind and purpose; the evaluation of monuments and finally the question of the movable inventory.

The second part of the paper presents a questionnaire for artistic topography consisting of nine basic questions, each of them ramifying into subsidiary questions: 1. Name of place (locality); 2. Character of place; 3. Geographic determinants; 4. Written documents about the history of the place; 5. Visible »documents« of the history of the place; 6. Analysis of surviving structures and inventory of the monuments including the documentation; 7. Public monuments from all periods; 8. Documents referring to movable inventory outside the public museums and collections; 9. Preservation.

In accordance with the questionnaire, the third part of the paper presents the »model« of the artistic topography of the town Koprivnica in the form of an encyclopedic summary.